

TOIMIGEM TULEVIKUS ÕIGESTI

TEHISINTELLEKT JA PÕHIÕIGUSED

KOKKUVÕTE

3

Peamised järeldused ja FRA arvamused

5

Põhiõiguste kaitse – ulatus, mõju hindamine
ja vastutus

10

Mittediskrimineerimine, andmekaitse
ja õiguskaitse kättesaadavus: kolm
horisontaalset teemat

© Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2021.

Reprodutseerimine on lubatud allikale viitamisel.

Mis tahes Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti autoriõigusega hõlmamata fotode või muu materjali kasutamiseks või reprodutseerimiseks tuleb taotleda luba otse autoriõiguse omanikelt.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ega ükski tema nimel tegutsev isik ei vastuta järgmise teabe võimaliku kasutamise eest.

Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2021.

Print	ISBN 978-92-9461-241-0	doi:10.2811/777847	TK-04-20-657-ET-C
PDF	ISBN 978-92-9461-232-8	doi:10.2811/791709	TK-04-20-657-ET-N

Fotode autoriõigused:

Kaas: © HQUALITY/Adobe Stock

Lk 1: © Mykola Mazuryk/AdobeStock

Lk 3: © Mimi Potter/AdobeStock

Lk 4: © Sikov/Adobe Stock

Lk 7: © Gorodenkoff/Adobe Stock

Lk 9: ©VideoFlow/Adobe Stock

Lk 11: © Monsitj/Adobe Stock

„Tehisintellekt on väga hea asi, aga me peame õppima seda kasutama.“
(Eraettevõtte, Hispaania)

„Tehisintellektiga kaasneb oht usaldada liigselt masinat.“
(Avaliku sektori asutus, Prantsusmaa)

Tehisintellekti kasutatakse era- ja avalikus sektoris üha enam ning sellel on mõju meie igapäevaelule. Levib arvamus, et tehisintellektiga kaob inimeste kontroll masinate üle. Teisalt vaadeldakse tehisintellekti kui tehnoloogiat, mis aitab inimkonnal lahendada mõningaid eriti pakilisi probleeme. Ehkki kumbki arvamus ei pruugi olla lõpuni õige, on selge, et mure tehisintellekti mõju pärast põhiõigustele üha suureneb, mistõttu on selle kasutamine sattunud inimõiguslaste terava pilgu alla.

FRA aruandes „Getting the future right – Artificial intelligence and fundamental rights“ (Toimigem tulevikus õigesti – tehisintellekt ja põhiõigused) antakse ülevaade sellest, kuidas täna ELis tehisintellektiga seotud tehnoloogiaid kasutatakse ning analüüsitakse selle mõju meie põhiõigustele. Aruandes keskendutakse tehisintellekti kasutamisele neljas põhivaldkonnas: sotsiaaltoetused, ennetav politseitöö, tervishoiuteenused ja suunatud reklaam.

Käesolev kokkuvõtte tutvustab peamisi põhjaruandes käsitletud järeldusi.

Tehisintellekti määratlus

Tehisintellektil ei ole ühte üldiselt tunnustatud määratlust. Tehisintellekt kui mõiste ei tähistata mingeid konkreetseid rakendusi, vaid kajastab pigem hiljutisi tehnoloogilisi arenguid, mis hõlmavad mitmesuguseid tehnoloogiaid.

FRA uurimuses ei rakendatud tehisintellekti mõistele põhjaruandes esitletud juhtumite käsitlemisel ranget definitsiooni. Intervjuude läbiviimiseks määratleti tehisintellekt laiemalt, viidates Euroopa Komisjoni kõrgetasemelise tehisintellekti ekspertrühma formuleeritud definitsioonile:

„Tehisintellekti all mõeldakse intelligentselt käituvaid süsteeme, mis analüüsivad oma keskkonda ja sooritavad teataval määral iseseisvaid toiminguid, et saavutada konkreetseid eesmärgi. Tehisintellektil põhinevad süsteemid võivad olla ainult tarkvarapõhised ja tegutseda virtuaalmaailmas (nt häälele reageerivad virtuaalassistendid, kujutise analüüsi tarkvara, otsingumootorid, kõne- ja näotuvastussüsteemid) või olla paigaldatud riistvarasse (nt kõrgtehnoloogilised robotid, isejuhtivad autod, droonid või asjade interneti rakendused).“

Seda kõrgetasemelise tehisintellekti ekspertrühma **esialgset määratlust** arutati rühmas põhjalikumalt. Vt Euroopa Komisjoni kõrgetasemelise tehisintellekti ekspertrühm (2019), „**A definition of AI: Main capabilities and disciplines**“ (Tehisintellekti definitsioon: võimekus ja rakendusvaldkonnad).

Mida uuring hõlmas?

FRA korraldas väliuuringu viies ELi liikmesriigis: Eestis, Hispaanias, Madalmaades, Prantsusmaal ja Soomes. Tehisintellekti väljatöötamisega seotud isikutelt ning selle kasutajatelt era- ja avalikus sektoris koguti teavet selle kohta, kuidas nad lahendavad põhiõigustega seotud küsimusi.

Kokku 91 intervjuul põhinevas uuringus koguti andmeid järgmistel teemadel:

- tehisintellektil põhinevate tehnoloogiate eesmärk ja praktiline rakendus;
- tehisintellekti kasutamisega seoses läbi viidud hindamised ning rakendatav õigusraamistik ja järelevalvemehhanismid;
- teadlikkus põhiõigustega seotud küsimustest ja võimalikest kehtestatud kaitsemeetmetest ning
- tulevikuplaanid.

Lisaks said intervjuudes sõna kümme eksperti, kelle seas oli advokaate ning järelevalveasutuste ja kodanikuühiskonna esindajaid, kes tegelesid tehisintellekti kasutamise monitooringuga või selle kasutamisest tuleneva põhiõiguste rikkumiste järelevalvega.

Uuringu meetodika üksikasjaliku kirjelduse ja intervjuuküsimused leiab põhiaruande lisast 1, mis on kättesaadav [FRA kodulehel](#).

„Kõige tähtsam on juhtumeid tulemuslikumalt lahendada. Tähtis on meie tööjõu ehk juhtumitega tegelevate inimeste võimalikult tõhus rakendamine.“

(Avaliku sektori asutus, Madalmaad)

„Me ei analüüsinud süsteemi testides eriti juriidilisi aspekte, vaid vaatasime, kas süsteem on kasumlik.“

(Eraettevõtte, Eesti)

FRA töö tehisintellekti, suurandmete ja põhiõiguste valdkonnas

FRA aruanne tehisintellekti ja põhiõiguste olukorra kohta on FRA **tehisintellekti, suurandmete ja põhiõiguste alase projekti** tulemusena avaldatud materjal. Projekti eesmärk on hinnata uue tehnoloogia, sealhulgas tehisintellekti ja suurandmete positiivseid ja negatiivseid mõjusid meie põhiõigustele.

Aruanne tugineb mitmes varasemas dokumendis tehtud tähelepanekutele:

- **„Facial recognition technology: fundamental rights considerations in the context of law enforcement“** (Näotuvastustehnoloogia: põhiõigustega seotud kaalutlused õiguskaitse kontekstis) (2019): dokumendis kirjeldatakse ja analüüsitakse põhiõigustega seotud probleeme, mis tekivad siis, kui riigiasutused kasutavad reaalaajas näotuvastustehnoloogiat õiguskaitse eesmärkidel. Lühidalt kirjeldatakse ka õiguste rikkumise vältimise hõlbustamiseks rakendatavaid meetmeid.
- **„Data quality and artificial intelligence – mitigating bias and error to protect fundamental rights“** (Andmete kvaliteet ja tehisintellekt – erapoolikuse ja vigade ärahoidmine, et kaitsta põhiõigusi) (2019): selles dokumendis rõhutatakse madala kvaliteediga andmete teadvustamise ja vältimise tähtsust.
- **„#BigData: Discrimination in data-supported decision making“** (Suurandmete töötlus: diskrimineerimine andmepõhises otsustamisprotsessis) (2018): aruandes uuritakse, kuidas diskrimineerimine toimub, ning pakutakse välja võimalikke lahendusi.

FRA uurib projekti raames ka otsuste tegemisel algoritmide kasutamisel tekkivate konkreetsete põhiõigustega seotud probleemide uurimise teostatavust, kasutades internetipõhiseid katseid või simulatsioone.

Peamised järeldused ja FRA arvamused

Uus tehnoloogia on märkimisväärselt muutnud seda, kuidas me oma elu korraldame ja elame. Uus andmepõhine tehnoloogia on eelkõige kiirendanud tehisintellekti arendamist, sealhulgas tavapäraselt inimeste poolt täidetavate ülesannete üha laialdasemat automatiseerimist. COVID-19 põhjustatud tervishoiukriis aitas kaasa tehisintellekti kasutuselevõtule ja andmete jagamisele, luues mitte ainult uusi võimalusi, vaid ka probleeme ning ohtusid inimestele ja nende põhiõigustele.

Tehisintellekti valdkonna suundumustele on suurt tähelepanu pööranud meedia, kodanikuühiskond, akadeemikud, inimõiguste kaitsjad ja poliitikakujundajad. See tähelepanu on suuresti keskendunud tehisintellekti potentsiaalile toetada majanduskasvu. Vähem tähelepanu on aga saanud erinevate tehnoloogiate võimalikud mõjud meie põhiõigustele. Meil ei ole praegu veel piisavalt empiirilisi tõendeid erinevate õiguste kohta, mida tehisintellekti kasutuselevõtt mõjutab, ega ka kaitsemeetmete kohta, mis on vajalikud tagamaks tehisintellekti kasutamise vastavust põhiõigustele.

19. veebruaril 2020 avaldas Euroopa Komisjon tehisintellekti teemal oma valge raamatu „**Euroopa käsitus tipptasemel ja usaldusväärsest tehnoloogiast**“. Selles tuuakse välja tulevase tehisintellekti Euroopas kasutamist reguleeriva ELi raamistiku tähtsamad põhimõtted. Valges raamatus märgitakse, et see raamistik peab kindlasti tuginema ELi põhiväärtustele, sealhulgas Euroopa Liidu lepingu artiklis 2 sätestatud inimõiguste austamisele.

FRA aruanne tehisintellekti ja põhiõiguste kohta toetab seda eesmärki, analüüsides tehisintellekti kasutamisega kaasnevaid mõjusid põhiõigustele. Konkreetsete näidete varal keskendutakse aruandes tehisintellekti rakendamise tänasele olukorrale, vaadeldes väljakutseid ja võimalusi, mida tehisintellekti kasutamine põhiõiguste aspektist loob.

Käesolev aruanne põhineb 91 intervjuul avaliku ja erasektori esindajatega valitud ELi liikmesriikides. Intervjueritavatelt küsiti, kuidas täpselt nad tehisintellekti kasutavad, kas nad on teadlikud sellega kaasnevatest põhiõigusi puudutavatest probleemidest ning kuidas nad hindavad ja haldavad tehisintellekti kasutamisega seotud riske.

Lisaks said intervjuudes sõna kümme eksperti, kelle seas oli advokaate ning järelevalveasutuste ja kodanikuühiskonna esindajaid, kes tegelesid tehisintellekti kasutamise monitooringuga või selle kasutamisest tuleneva põhiõiguste rikkumiste järelevalvega.

Õigusraamistik

ELis tehisintellekti kasutamisele kehtiv valdkondadeülene põhiõiguste raamistik* koosneb ELi põhiõiguste hartast ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist.

Antud teemaga seonduvad ka mitmed teised Euroopa Nõukogu ja rahvusvahelised inimõigusi käsitlevad dokumendid, nende seas 1948. aasta inimõiguste ülddeklaratsioon ja ÜRO tähtsamad inimõiguste konventsioonid.**

Tehisintellekti kontekstis aitavad põhiõigusi kaitsta ka teised sektoripõhised ELi õigusaktid, näiteks ELi andmekaitsealane õigusraamistik ja ELi diskrimineerimisvastased õigusaktid. Lisaks kohalduvad ka ELi liikmesriikide siseriiklikud õigusaktid.

* Vt lisaks FRA (2012), „Bringing rights to life: The fundamental rights landscape of the European Union“ (Õiguste rakendamise: Euroopa Liidu põhiõiguste maastik), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

** Need peamised konventsioonid on järgmised: 1966. aasta kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt; 1966. aasta majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt; 1965. aasta rahvusvaheline konventsioon rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta; 1979. aasta konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta; 1984. aasta piinamise vastane konventsioon; 1989. aasta lapse õiguste konventsioon; 2006. aasta puuetega inimeste õiguste konventsioon ja 2006. aasta rahvusvaheline konventsioon kõigi isikute sunniviisilise kadumise eest kaitsmise kohta.

Üldise inimõigusi käsitleva rahvusvahelise õiguse, sealhulgas õigusaktide jõustamise mehhanismide kohta täpsema teabe saamiseks vt nt De Schutter, O. (2015), „International Human Rights Law: Cases, Materials, Commentary“, Cambridge, Cambridge University Press, 2. trükk.

PÕHIÕIGUSTE KAITSE – ULATUS, MÕJU HINDAMINE JA VASTUTUS

Tehisintellektiga seotud põhiõiguste täielik ulatus

Sõltumata konkreetsest rakendusvaldkonnast puudutab tehisintellekti süsteemide kasutamine suurt hulka erinevaid põhiõigusi, näiteks (kuid mitte üksnes) õigust eraelu puutumatusse, andmete kaitsele, mittediskrimineerimisele ning õiguskaitse kättesaadavusele.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta (edaspidi „harta“) on õiguslikult siduv alates 2009. aasta detsembrist ning evib samasugust õigusjõudu nagu ELi aluslepingud. Harta ühendab ühes ja samas dokumendis kokkuvõtlikult kodaniku-, poliitilised, majanduslikud ja sotsiaalsed õigused. Harta artikli 51 lõike 1 kohaselt peavad kõik liidu institutsioonid, organid ja asutused austama kõiki hartas kirjeldatud õigusi. Sama kehtib ELi liikmesriikide kohta, kui nad rakendavad ELi õigust, ning seda nii tehisintellekti kui mistahes muu valdkonna puhul.

Käesoleva uuringu välitöö tuvastas, et tehisintellekti nime all kasutatakse väga mitmesuguseid erinevaid süsteeme. Analüüsitud tehnoloogiad on erineval määral automatiseeritud ning erineva keerukusastmega. Need erinevad üksteisest ka ulatuse ja võimalike mõjude poolest, mida nad inimestele avaldavad.

FRA tähelepanekud näitavad, et sõltumata konkreetsest rakendusvaldkonnast puudutab tehisintellekti süsteemide kasutamine suurt hulka erinevaid põhiõigusi, näiteks (kuid mitte üksnes) õigust eraelu puutumatusse, andmete kaitsele, mittediskrimineerimisele ning õiguskaitse kättesaadavusele. Samas, nagu meie intervjuud näitavad, kipume me rääkides tehisintellekti mõjust meie põhiõigustele piirduma vaid teatud spetsiifiliste õigustega.

Tehisintellekti kasutamisel tuleb tehnoloogiast ja kasutusvaldkonnast sõltuvalt aga mõelda laiemale ringile õigustele. Lisaks õigusele eraelu puutumatusse ja andmete kaitsele, võrdsele kohtlemisele ja mittediskrimineerimisele ning õiguskaitse kättesaadavusele tuleks mõelda ka teiste õiguste peale. Sellised õigused võiksid olla näiteks inimväärikus, õigus sotsiaalkaitsele ja sotsiaalabile, õigus heale haldusele (kõige asjakohasem avalikus sektoris) ning tarbijakaitsele (eriti oluline ettevõtetele). Tehisintellekti kasutamise kontekstist sõltuvalt võib olla vaja mõelda ka mis tahes muule harta raames kaitstud õigusele.

FRA 1. ARVAMUS

Liidu seadusandja ja liikmesriigid peavad liidu õiguse raames uute tehisintellekti puudutavate meetmete juurutamisel ning uute õigusaktide vastuvõtmisel tagama, et austataks kõiki harta ja ELi aluslepingutega sätestatud põhiõigusi. Asjaomaste meetmete ja õigusaktidega peavad kaasnema spetsiifilised meetmed põhiõiguste kaitseks.

Seejuures peaksid EL ja liikmesriigid tuginema kindlatele tõenditele tehisintellekti mõju kohta meie põhiõigustele, et tagada kõigi teatud põhiõigustele kohaldatud piirangute vastavus vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõttega.

Õigusaktidega tuleb sätestada asjakohased kaitsemeetmed, et tagada tõhus kaitse põhiõiguste omavolilise eiramise eest ning õiguskindlus nii tehisintellekti arendajatele kui ka kasutajatele. Õiguste rikkumisi võivad aidata leevendada ka tehisintellekti arendamisel ja kasutamisel rakendatavad põhiõiguste järelevalve ning kaitse vabatahtlikud kavad. Seadusandja peab kõigi seesuguste tehisintellekti puudutavate õigusaktide sõnastamisel vastavalt õigusselguse – kui õigusriigi põhiprintsiibi ja põhiõiguste tagamise eeltingimuse – miinimumnõuetele tegutsema hoolsuse põhimõtet järgides

Et tehisintellekti mõiste hõlmab erinevaid tehnoloogiaid ja vähe on teada selle võimaliku põhiõigustele avalduva mõju täieliku ulatuse kohta, võib olla tarvis regulaarselt hinnata tehisintellektiga seotud mõistete juriidilisi määratlusi.

FRA 2. ARVAMUS

Liidu seadusandja peaks kaaluma põhiõiguste täielikku spektrit hõlmavate mõjuhindangute kohustuslikuks muutmist. See kohustus peaks kehtima nii era- kui ka avalikule sektorile ning seda tuleks rakendada enne tehisintellektisüsteemi kasutamist. Mõjuhindangus tuleks arvestada erinevustega tehisintellekti-tehnoloogia olemuses ja rakendusallas, sealhulgas automatiseerituse taseme ja keerukusega, ning võimaliku kahjuga. Hinnang peaks hõlmama tähtsamaid seirenähte, mis võivad ka aidata suurendada teadlikkust võimalikest inimõigustele avalduvatest mõjudest.

Mõjuhindang peaks tuginema muude valdkondade väljakujunenud heale tavale ning seda tuleks rakendamise käigus regulaarselt korrata vastavalt vajadusele. Hinnang tuleb läbi viia läbipaistvalt. Selle tulemused ja esitatud soovitusel tuleks, niivõrd kui võimalik, avalikustada. Mõjuhindangu teostamise hõlbustamiseks tuleks nõuda ettevõtetest ja avaliku sektori asutustelt võimaliku põhiõigustele avalduva mõju põhjalikuks hindamiseks vajalike andmete kogumist.

EL ja liikmesriigid peaksid kaaluma sihipäraselt tegevust tehisintellektisüsteemide arendajate, kasutajate ning nende kasutamist kavandavate isikute toetamiseks, et tagada tõhus põhiõigustele avalduva mõju hindamise kohustuse täitmine. Tegevused võivad hõlmata rahastamist, suuniseid, koolitusi või teadlikkuse suurendamist. Need peaksid olema eelkõige, ent mitte ainult, suunatud erasektorile.

EL ja liikmesriigid peaksid kaaluma olemasolevate vahendite kasutamist, näiteks Euroopa ja rahvusvahelisel tasandil välja töötatud kontroll-loendid või enesehindamise vahendid. Need hõlmavad ELi kõrgetasemelise tehisintellekti ekspertrühma poolt välja töötatud vahendeid.

Tõhusate mõjuhindangute kasutamine negatiivsete mõjude ennetamiseks

Senistes mõjuhindangutes on peamiselt keskendunud tehnilistele küsimustele. Võimalikke mõjusid põhiõigustele käsitletakse aga harva. See on tingitud faktist, et teadmised tehisintellekti mõjust nendele õigustele on veel puudulikud.

Sõltumata tehisintellekti süsteemide rakendusvaldkonnast on nendega seotud väga mitmesugused põhiõigused. Harta artikli 51 lõike 1 kohaselt peavad ELi liikmesriigid liidu õiguse rakendamisel kinni pidama kõigist hartas sätestatud õigustest. Kehtivate rahvusvaheliste standardite – eelkõige ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtete – kohaselt peaks ettevõtetele olema „inimõigustealane hoolsuskohustus, et hinnata mõju inimõigustele, seda ennetada, leevendada ja anda selle käsitlemise kohta aru“ (15. ja 17. põhimõte). See nõue ei sõltu ettevõtte suurusest ega tegevusvaldkonnast ja hõlmab tehisintellektiga töötavaid ettevõtteid.

EL on ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtete järgimise kohustuse täitmisel vastu võtnud mitmeid õigusakte, milles käsitletakse sektoripõhiseid vahendeid, eelkõige inimõiguste tagamise alaste kohustuste nõuetekohase hoolsuse põhimõttega seotud kontekstis. Praegu on käimas uue ELi teisese õigusakti ettepaneku arutelu. Selle õigusaktiga kohustatakse ettevõtteid läbi viima nende tegevuse ja tarneahelate võimalike inimõiguste ja keskkonnamõjude alase hoolsuskohustuse auditeid. Õigusakt oleks tõenäoliselt valdkondadeülene ning sellega sätestataks nõuetele mittevastavuse korral – mis peaks hõlmama ka tehisintellekti kasutamist – kohaldatavad sanktsioonid. Vaata samal teemal ka FRA hiljutist aruannet „**Business and Human rights – access to remedy**“ (Äri ja inimõigused – õiguskaitse kättesaadavus), milles nõutakse ELi põhiste ettevõtetele tõhusamaid horisontaalseid inimõiguste tagamise hoolsuskohustuse eeskirju.

Mõjuhindangud on nii ettevõtete kui avaliku sektori asutuste jaoks tähtis vahend nende tegevuste võimaliku inimõigustele avalduva negatiivse mõju leevendamiseks. ELi õigusega nõutakse teatud sektorites mõjuhindangu teatud vormide kasutamist, näiteks isikuandmete kaitse üldmäärusega nõutakse andmekaitsealaseid mõjuhindanguid. Paljud meie uuringus intervjueritutest teatasid, et nad juba teostavad seadusega nõutud andmekaitsealaseid mõjuhindanguid. Need võivad aga esineda erineval kujul. Lisaks on varasemates hinnangutes, kui neid on tehtud, peamiselt keskendunud tehnilistele aspektidele. Võimalikke mõjusid põhiõigustele käsitletakse harva. Mõne intervjueritu sõnul ei tehta põhiõiguste mõjuhindanguid siis, kui tehisintellektisüsteemil ei ole – või kui näib, et ei ole – põhiõigustele negatiivset mõju.

Uringust ilmneb, et intervjueeritute teadmised põhiõigustest – peale õiguse andmekaitsele ja teatud määral diskrimineerimiskeelu – on piiratud. Enamik neist siiski tunnistab, et tehisintellekti kasutamine mõjutab põhiõigusi. Mõne intervjueeritu sõnul ei mõjuta nende süsteemid neid põhiõigusi, mis on mingil määral seotud ülesannetega, mille täitmiseks tehisintellektisüsteeme kasutatakse.

Kõik vastanutest on teadlikud andmekaitsega seonduvatest küsimustest. Enamik vastanutest mõistab ka, et tehisintellekti kasutamisega võib üldiselt kaasneda diskrimineerimine. Andmekaitse ja diskrimineerimiskeeluga seotud õiguste täpne tähendus ja kohaldatavus jäävad aga paljudele vastanutest segaseks.

Uringu tulemused viitavad era- ja avaliku sektori vahelistele erinevustele. Erasektorit esindavad intervjueeritavad on sageli vähem teadlikud laiemas mõistes põhiõigustest, mida võidakse mõjutada. Erasektoris ollakse jällegi kursis andmekaitseküsimustega. Teised õigused, näiteks õigus mittediskrimineerimisele või õiguskaitse kättesaadavusele, on aga tehisintellektiga töötavate ettevõtete esindajate seas vähem tuntud. Mõned olid võimalikest probleemidest täiesti teadlikud. Teised aga väitsid, et hoopis nende kliendid on kohustatud kontrollima põhiõigustega seotud probleemide esinemist.

FRA 3. ARVAMUS

EL ja liikmesriigid peaksid tagama, et oleks kehtestatud tõhusad vastutussüsteemid tehisintellektisüsteemide põhiõigustele avalduva negatiivse mõju järelevalveks ja vajaduse korral selle tõhusaks kõrvaldamiseks. Nad peaksid kaaluma lisaks põhiõiguste mõjuhinnaangutele (vt FRA 2. arvamust) ka spetsiaalsete kaitsemeetmete rakendamist, et tagada tõhus vastutuskord. See võib hõlmata juriidilist nõuet teha kättesaadavaks piisavalt teavet tehisintellektisüsteemide poolt põhiõigustele avaldatava mõju hindamiseks. See võimaldaks pädevate asutuste poolset välist seiret ja järelevalvet inimõiguste tagamise üle.

EL ja liikmesriigid peaksid tehisintellekti kasutamisel põhiõiguste kaitsmiseks ka paremini ära kasutama olemasolevaid spetsialiseerunud järelevalvestruktuure. Nende seas on andmekaitseasutused, võrdõiguslikkuse asutused, riiklikud inimõiguste kaitse institutsioonid, ombudsmanid ning tarbijakaitseasutused.

Tõhusate vastutussüsteemide loomiseks tuleks eraldada täiendavaid ressursse selleks järelevalveasutuste personalile täiendkoolitusi korraldades ja nende asutuste personali mitmekesistades. See võimaldaks neil tegeleda keeruliste tehisintellekti arendamise ja kasutamisega seotud küsimustega.

Sobivatele asutustele tuleks tagada ka piisavad ressursid, volitused ja eelkõige ekspertteadmised, et ennetada ja hinnata põhiõiguste rikkumisi ning toetada tulemuslikult neid, kelle põhiõigusi tehisintellekt mõjutab.

Riiklikul ja Euroopa tasandil vastavate asutuste vahelise koostöö toetamine võib kaasa aidata ekspertteadmiste ja kogemuste vahetamisele. Abiks võib olla ka suhtlemine teiste asjaomaste ekspertteadmistega osapoolte, näiteks vastavate kodanikuühiskonna organisatsioonidega. Liikmesriigid peaksid nende tegevuste riiklikul tasandil rakendamisel kaaluma olemasolevate ELi rahastamismehhanismide kasutamist.

Tõhusa järelevalve ja üldise vastutuse tagamine

Tehisintellekti arendavad ja kasutavad ettevõtted ja avaliku sektori asutused suhtlevad erinevate asutustega, kes vastutavad oma volituste raames ning oma tegevusvaldkonnas tehisintellektiga seotud süsteemide järelevalve eest. Nende asutuste seas on andmekaitseasutused. Tehisintellekti kasutajad ei tea aga alati täpselt, mis asutused tehisintellektisüsteemide järelevalve eest vastutavad.

Kehtivate rahvusvaheliste inimõigustealaste standardite – näiteks Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 1 ja harta artikli 51 – kohaselt on riigid kohustatud tagama inimestele teatud õigused ja vabadused. Nõuetele vastamiseks peavad riigid muu hulgas kehtestama tõhusad seire- ja jõustamismehhanismid. See kehtib ka tehisintellekti kohta.

Järelevalve tasandil ilmneb tulemustest, et oma volituste piires tehisintellekti järelevalve eest vastutavatel konkreetsetes sektorites loodud spetsialiseerunud asutustel – näiteks panganduse ja andmekaitse inspeksioonidel – on täita tähtis roll. Paljudel sellistel asutustel võib olla oma roll ka tehisintellekti põhiõigustega seotud järelevalves. Paljudele intervjueeritud era- ja avaliku sektori esindajatele jäid asutuste tehisintellekti järelevalvega seotud kohustused aga ebaselgeks.

Avaliku sektori asutused auditeerivad tehisintellekti kasutamist mõnikord oma tavapärase auditite raames. Spetsiifilistes valdkondades tegutsevate eraettevõtete, näiteks tervishoiu- või finantsteenuste osutajate üle teostavad järelevalvet ka eriasutused. Need asutused kontrollivad ka tehisintellekti kasutamist ning sellega seotud tehnoloogiat, näiteks oma sertifitseerimissüsteemi raames. Erasektorit esindavad intervjueeritavad soovivad, et oleks tehisintellekti võimalike kasutusvõimaluste ja seaduslikkuse kohta ekspertnõu andvaid asutusi.

ELis on kindlalt välja kujunenud põhiõiguste kaitse ja edendamise volitustega sõltumatute asutuste kogum. Nende asutuste seas on andmekaitseasutused, võrdõiguslikkuse asutused, riiklikud inimõiguste kaitse institutsioonid ja ombudsmanid. Uuring näitab, et

tehisintellekti kasutajad ning selle kasutamist kavandavad isikud pöördusid tehisintellekti kasutamise küsimustes sageli erinevate asutuste, näiteks tarbijakaitseasutuste poole.

Kõige sagedamini pöördusid tehisintellekti kasutajad isikuandmete töötlemisega seotud küsimustes nõu küsimiseks ja arvamuste või heakskiidu saamiseks andmekaitseasutuste poolte. Intervjueeritud eksperdid rõhutasid andmekaitseasutuste tähtsust isikuandmete kasutamise osas tehisintellektisüsteemide järelevalves. Nad märgivad siiski, et andmekaitseasutustel ei ole selle ülesande täitmiseks ressursse ning nende spetsiifilised teadmised tehisintellekti küsimustes on puudulikud.

Ekspertid, kes töötavad muuhulgas järelevalveasutustes, näiteks võrdõiguslikkuse kaitse ja andmekaitseasutustes, on ühel meelel selles, et olemasolevate järelevalveasutuste ekspertteadmisi tuleb suurendada, et nad suudaksid tehisintellektiga seotud küsimustes tõhusalt järelevalvet teostada. Ekspertide sõnul võib see olla keeruline, sest nende asutuste ressursid on piiratud. Nad rõhutasid ka tehnoloogia, digitaalõiguste ja algoritmide valdkondadele spetsialiseerunud asjaomaste kodanikuühiskonna organisatsioonide tähtsat rolli. Need organisatsioonid võivad suurendada tehisintellektisüsteemide kasutamise seotud vastutust.

MITTEDISKRIMINEERIMINE, ANDMEKAITSE JA ÕIGUSKAITSE KÄTTESAADAVUS: KOLM HORISONTAALSET TEEMAT

Meie uuring näitab, et tehisintellekti kasutamine mõjutab mitmesuguseid põhiõigusi. Lisaks erinevaid õigusi erineval määral mõjutavatele sisuga seotud spetsiifilistele aspektidele kerkisid uuringus korduvalt esile järgmised põhiõigustega seotud teemad, mis mõjutavad enamikku tehisintellekti juhtumitest: vajadus tehisintellekti kasutamisel mitte diskrimineerida (õigus mittediskrimineerimisele), nõue töödelda andmeid õiguspäraselt (õigus isikuandmete kaitsele) ja võimalus esitada tehisintellekti põhiste otsuste kohta kaebus või taotleda hüvitist (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtumenetlusele).

Kaks peamist põhiõigust, mida intervjuudes mainiti, on õigus andmekaitsele ja mittediskrimineerimisele. Korduvalt kerkis üles ka tehisintellekti kohta tõhusa kaebuste esitamise mehhanismi küsimus, mis oli seotud õigusega õiglasele kohtumenetlusele ja tõhusale õiguskaitsevahendile. Järgmist kolme FRA arvamust, mis peegeldavad just neid tähelepanekuid, tuleks lugeda koos teiste arvamustega, millega nõutakse kõigi tehisintellekti poolt mõjutatud põhiõiguste terviklikumat tunnustamist ning neile reageerimist.

FRA 4. ARVAMUS

ELi liikmesriigid peaksid julgustama ettevõtteid ja avaliku sektori asutusi hindama tehisintellektisüsteemi kasutamise võimalikke diskrimineerivaid tulemusi.

Euroopa Komisjon ja liikmesriigid peaksid kaaluma tehisintellekti ning algoritmide kasutamise võimalike diskrimineerivate mõjude sihipärase uurimise rahastamist. Sellises uurimistegevuses oleks kasu sotsiaalteenustes kasutatavatest väljakujunenud uurimismeetoditest, mida kasutatakse võimaliku diskrimineerimise tuvastamiseks erinevates valdkondades värbamisest klientide profileerimiseni.

Sellise analüüsi tulemustele tuginedes tuleks välja töötada suunised ning vahendid tehisintellekti kasutajate toetamiseks võimalike diskrimineerivate tulemuste tuvastamisel.

Spetsiifilised kaitsemeetmed tehisintellekti kasutamisel mittediskrimineerimise tagamiseks

Intervjueeritud mainisid harva tehisintellekti kasutamisel võimaliku diskrimineerimise üksikasjaliku hindamise läbiviimist. See viitab sellele, et diskrimineerimise aspekti automatiseeritud otsustamisprotsessis ei ole sügavuti hinnatud.

Mittediskrimineerimise kohustus on kehtestatud Euroopa Liidu lepingu artikliga 2 ja Euroopa Liidu toimimise lepingu artikliga 10 (milles nõutakse liidult mitmel põhjusel diskrimineerimise vastu võitlemist), samuti harta artiklitega 20 ja 21 (võrdsus seaduse ees ning diskrimineerimiskeeld erinevatel alustel). Mitme ELi direktiivi spetsiifilisemate ja üksikasjalikumate sätetega kehtestatakse see põhimõte samuti erinevatel kohaldamisaladel.

Automatiseerimine ning tehisintellekt võivad oluliselt suurendada teenuste tõhususe määra ning võimaldada

täita ülesandeid, mida inimene täita ei suudaks. Siiski tuleb tagada, et tehisintellektil põhinevad teenused ning otsused ei oleks diskrimineerivad. Seda tunnistades rõhutas Euroopa Komisjon hiljuti **ELi rassismivastases tegevuskavas 2020–2025** vajadust täiendavate õigusaktide järele tehisintellekti kasutamisel mittediskrimineerimise kaitsmiseks.

Enamik intervjueeritustest on põhimõtteliselt teadlikud sellest, et diskrimineerimist võib esineda. Siiski tõstasid nad ise neid küsimusi harva. Vaid vähesed intervjueeritustest usuvad, et nende süsteemid võivad ka realselt diskrimineerida.

Intervjueeritavad mainisid vähe ka võimaliku diskrimineerimise üksikasjalikku hindamist, mis tähendab, et võimalikku diskrimineerimist ei uurita üksikasjalikult.

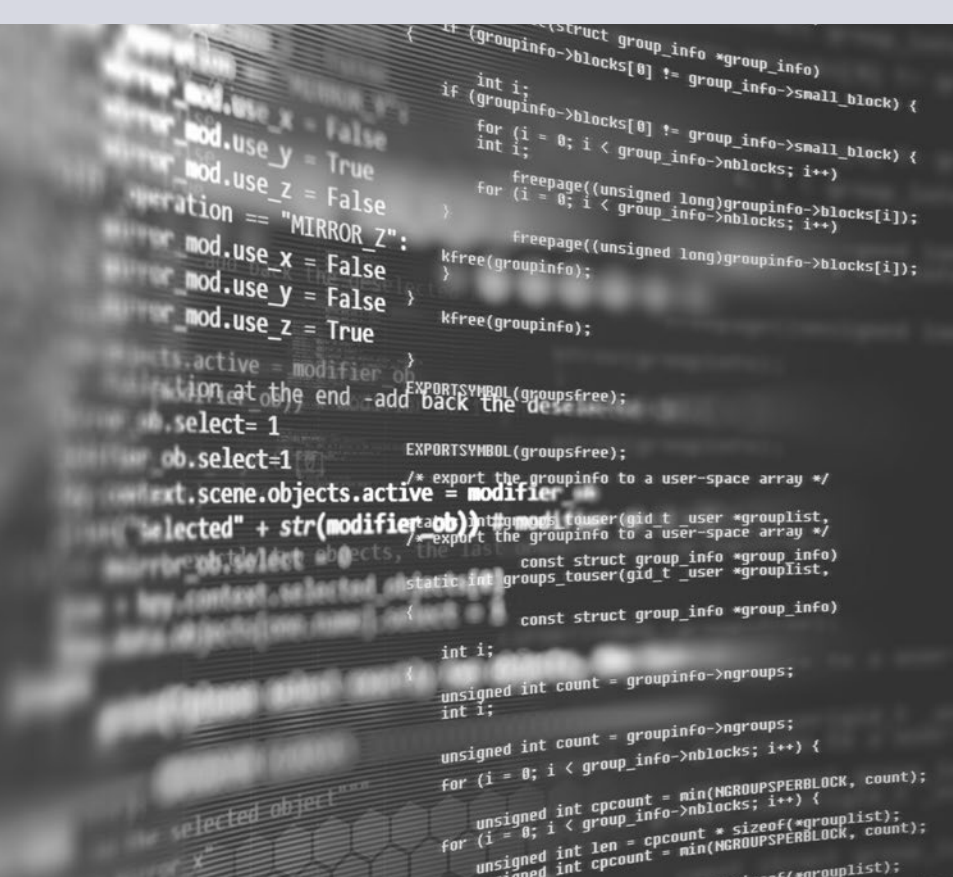
Üldiselt ollakse seisukohal, et kaitstud omadusi, näiteks sugu, vanust või etnilist päritolu puudutava teabe kõrvalejätamisega saabki tagada, et tehisintellektisüsteem ei diskrimineeriks. See ei ole aga tingimata tõsi. Diskrimineerimist võib põhjustada ka võimalikele kaitstud omadustele (näitajatele) viitav teave, mida andmestikes sageli leidub.

Teatud juhtudel saab tehisintellektisüsteeme kasutada ka andmestikesse kodeeritava diskrimineeriva käitumise testimiseks ja tuvastamiseks. Väga vähesed intervjueeritavatest mainisid aga sellise teabe kogumist vähem kindlustatud elanikkonnarühmadelt võimaliku diskrimineerimise tuvastamiseks. Et võimalikku diskrimineerimist tehisintellektisüsteemide tegelikus kasutamises ei ole sügavuti uuritud, ei ole ka peaaegu üldse arutatud ega analüüsitud algoritmide kasutamise võimalikku positiivset mõju õiglasemale otsuste tegemisele. Lisaks ei mainitud selles kontekstis üksi tehisintellektiga töötavatest inimestest, et positiivse tulemusena võib tehisintellekt aidata kergemini võimalikku diskrimineerimist tuvastada selles mõttes, et diskrimineerimist saab paremini tuvastada, kui andmeid analüüsitakse võimaliku kallutatuse suhtes.

Et tehisintellekti ja algoritmide kasutamise abil võimaliku diskrimineerimise tuvastamine on endiselt raske ning intervjueeritud käsitlesid seda teemat lühidalt, tuleb probleemi lahendamiseks võtta erinevaid meetmeid. Need hõlmavad nõuet kaaluda tehisintellekti kasutamise hindamisel diskrimineerimisega seotud küsimusi ning investeerida tulevastesse uuringutesse võimaliku diskrimineerimise teemal, milleks kasutatakse mitmesuguseid erinevaid meetodeid.

See võib näiteks hõlmata diskrimineerimise esinemise testimist. See võib lähtuda sarnaselt ülesehitatud meetoditest, mille eesmärk on testida igapäevaelus esinevaid eelarvamusi, näiteks seoses tööle kandideerimisega, mille puhul kandidaadi nime muudetakse (kaudselt) tema etnilise päritolu tuvastamiseks. Seoses tehisintellekti rakendustega võiksid testid hõlmata võltsprofiilide loomist internetipõhiste vahendite jaoks, mis erineksid ainult kaitstud omaduste poolest. Nii saab kontrollida, kas võimalik diskrimineerimine mõjutab tulemusi. Uurimistegevusele tuleks kasuks ka kõrgetasemeline statistiline analüüs, et tuvastada andmestikes esinevad kaitstud elanikkonnagruppe puudutavad erinevused, mida saab seega kasutada võimaliku diskrimineerimise uurimise alusena.

Mõnes uuringu raames tehtud intervjuus rõhutati ka asjaolu, et keeruliste masinõppe-algoritmide kasutamisel saadud tulemused on sageli raskesti arusaadavad ning selgitatavad. Seega võib täiendav uurimistöö nendest tulemustest paremini aru saamiseks ja nende selgitamiseks (nn selgitatav tehisintellekt) samuti aidata paremini tuvastada tehisintellekti kasutamisel esinevat diskrimineerimist.

FRA 5. ARVAMUS

Euroopa Andmekaitseinspektori ja Euroopa Andmekaitseinspektori peaksid kaaluma põhiõiguste kaitsmiseks otseselt tehisintellekti kasutamisele kehtivate isikuandmete kaitse üldmääruse sätete tõhusaks rakendamiseks täiendavate suuniste ja toetuse pakkumist, eriti isikuandmete tähenduse ning nende tehisintellektis, sealhulgas tehisintellekti koolitamiseks kasutatavates andmestikes kasutamise osas.

Automatiseeritud otsuste tegemise tähenduse ning tehisintellekti kasutamise ja automatiseeritud otsuste tegemisega seotud inimesepoolse läbivaatamise õiguse osas on palju ebaselgust. Euroopa Andmekaitseinspektori ja Euroopa Andmekaitseinspektori peaksid seega kaaluma ka ELi õiguses mainitud mõistete „automatiseeritud otsuste tegemine“ ning „inimesepoolne läbivaatus“ täiendavat selgitamist.

Riiklikud andmekaitseasutused peaksid andma ka praktilisi suuniseid andmekaitsealaste sätete kohalduvuse kohta tehisintellekti kasutamisele. Need suunised võiksid hõlmata soovitusi ja kontroll-loendeid, mis põhineksid konkreetsetel tehisintellekti kasutamise juhtumitel, et toetada isikuandmete kaitsesätete järgimist.

avaldata. Tehisintellektiga töötavate inimeste seas on teadlikkus sellest õigusest oluliselt suurem – selle teema tõstatas ka suurem osa intervjueritustest. Paljud intervjueritustest, sealhulgas eksperdid, väitsid aga, et on vaja rohkem selgust automatiseeritud otsuste tegemisele kehtivate õiguslike sätete rakendusala ja tähenduse osas.

Sotsiaaltoetuste valdkonnas mainisid intervjueritud vaid üht näidet täisautomaatselt reeglipõhisest otsustamisest. Kõik teised mainitud rakendused vaadatakse inimeste poolt üle. Avaliku sektori asutuste töötajad rõhutasid kõigi otsuste tegemisel inimesepoolse läbivaatuse tähtsust. Siiski kirjeldasid nad harva, mida seesugune inimese poolt läbivaatamine tegelikult hõlmab ning kuidas tehisintellektisüsteemide väljundi läbivaatamisel muud teavet kasutati.

Ehkki intervjueritud olid olemasolevate õigusaktide piisavuse osas eriarvamusel, nõudsid paljud olemasolevate andmekaitse-eeskirjade konkreetset tõlgendamist seoses automatiseeritud otsuste tegemisega, nagu on kehtestatud isikuandmete kaitse üldmääruse artikliga 22.

Andmekaitsealased lisasuunised

Automatiseeritud otsustamisprotsessi puudutavate õigusaktide rakendusala ja tähenduse osas on vaja luua rohkem selgust.

Andmekaitse on tehisintellekti arendamisel ning kasutamisel kriitilise tähtsusega. Harta artikli 8 lõikes 1 ja Euroopa Liidu toimimise lepingu artikli 16 lõikes 1 on sätestatud, et igaühel on õigus oma isikuandmete kaitsele. Seda õigust laiendatakse täiendavalt isikuandmete kaitse üldmääruse ja õiguskaitse direktiiviga (direktiiv (EL) 2016/680), mis hõlmavad palju tehisintellekti kasutamisele kohalduvaid sätteid.

Intervjueritavad märkisid, et enamikus nende poolt kasutatavatest tehisintellektisüsteemidest kasutatakse isikuandmeid, mis tähendab eri mõjusid andmekaitseküsimusele. Intervjueritavate sõnul on aga vähe rakendusi, milles ei kasutata isikuandmeid või kasutatakse anonüümseks muudetud andmeid, ning seetõttu ei kehtiks andmekaitse õigusaktid. Isikuandmete kasutamisel kehtivad muidugi kõik isikuandmete kaitsega seotud põhimõtted ning sätted.

Aruandes juhitakse tähelepanu ühele olulisele andmekaitsega seotud probleemile, mis puudub ka teisi automatiseeritud otsuste tegemisega seotud põhiõigusi. Nimelt Eurobaromeetri uuringu andmetel on ainult 40% eurooplastest teadlikud sellest, et neil on võimalik automatiseeritud otsuste korral oma arvamust

**Tõhus juurdepääs õiguskaitsele
tehisintellektipõhiseid otsuseid hõlmavate
juhtumite korral**

Et tehisintellekti kasutamisel põhinevaid otsuseid tõhusalt vaidlustada, peavad inimesed olema teadlikud sellest, et otsustamisel kasutati tehisintellekti, nagu ka sellest, kuidas ja kuhu on võimalik kaebust esitada. Tehisintellekti kasutavad organisatsioonid peavad suutma selgitada oma tehisintellektisüsteemi olemust ning tehisintellekti alusel tehtud otsuseid.

Juurdepääs õiguskaitsele on samaaegselt nii protsess kui ka eesmärk ning see on väga oluline inimeste jaoks, kes soovivad kasutada menetluslikke ja sisulisi õigusi. See hõlmab mitut peamist inimõigust, sealhulgas Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklite 6 ja 13 ning Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 47 alusel õigus õiglasele kohtumõistmisele ja tõhusatele õiguskaitsevahenditele. Selle järgi kohustab õiguskaitse kättesaadavuse mõiste riiki tagama iga inimese õiguse pöörduda õiguskaitsemeetmete kasutamiseks kohtusse – või mõnel juhul mõne teise vaidluse lahendamise organi poole –, kui selgub, et inimese õigusi on tõepoolest rikutud.

Vastavalt nendele standarditele tuleb tehisintellektisüsteemide avaliku või erasektori üksuse poolt arendamise või kasutamise tõttu inimõiguste rikkumise ohvriks langenud inimesele tagada riigiasutuses juurdepääs õiguskaitsevahenditele. Õiguskaitsevahend peab harta artikli 47 ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 13 asjaomase kohtupraktika kohaselt olema „tõhus nii praktikas kui ka õigusnormides“.

Meie uuringu tulemuste põhjal tuvastati tehisintellektisüsteemide ning nende põhiõigustele avalduvat mõju puudutavate juhtumite puhul praktikas õiguskaitsemeetme tõhususe tagamiseks vajalikud järgmised eeltingimised: kõik peavad olema teadlikud sellest, millal tehisintellekti kasutatakse, ning neid tuleb teavitada sellest, kuidas ja kuhu kaebusi esitada. Tehisintellekti kasutavad organisatsioonid peavad tagama üldsuse teavitamise oma tehisintellektisüsteemist ja sellel põhinevatest otsustest.

Uuringu tulemused näitavad, et tehisintellektisüsteemide ja nende otsuste tegemise meetodi tavainimesele arusaadavas keeles selgitamine võib olla keeruline. Intellektuaalomandi õiguste tõttu ei pruugi olla võimalik algoritmi toimimise kohta üksikasjalikult teavet anda. Lisaks on teatud tehisintellektisüsteemid ka keerulised. See teeb süsteemi toimimise ja sellega seotud otsuste kohta tähendusriikka teabe esitamise raskeks.

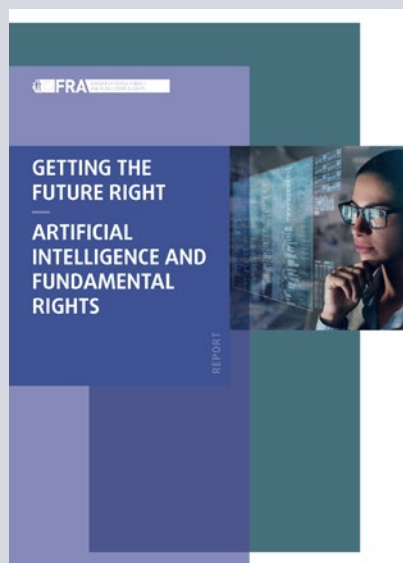
Probleemi lahendamiseks hoidis mõni intervjuueeritud ettevõtetest teatud otsuste tegemisel üldse keeruliste meetodite kasutamisest, sest neil ei oleks olnud võimalik tehtavaid otsuseid põhjendada. Selle asemel kasutatakse sama probleemi lahendamiseks lihtsamaid andmete analüüsimise meetodeid, et mingil määral aru saada teatud tulemusi mõjutavatest tähtsamatest teguritest. Mõni erasektorit esindavatest intervjuueeritustest juhtis tähelepanu tehisintellekti tehnoloogia paremaks mõistmiseks järk-järgult tehtavatele jõupingutustele.

FRA 6. ARVAMUS

Liidu seadusandja ja liikmesriigid peaksid tehisintellektil põhinevaid otsuseid hõlmavate juhtumite korral tagama isikutele õiguskaitse tõhusa kättesaadavuse.

Olemasolevate õiguskaitsevahendite juurdepääsetavuse tagamiseks praktikas võiksid liidu seadusandja ja liikmesriigid kaaluda tehisintellektisüsteemide kasutamisele avaliku sektori asutustele ning eraettevõtetele seaduslikku hüvitust nõudvatele isikutele oma tehisintellektisüsteemide toimimise kohta teabe andmise kohustuse kehtestamist. See hõlmab teavet selle kohta, kuidas need tehisintellektisüsteemid teevad automatiseeritud otsuseid. See kohustus aitaks saavutada üksikisikutepoolse õiguskaitse taotlemise juhtumite korral osapoolte võrdsuse. See muudaks tõhusamaks ka tehisintellektisüsteemide välise järelevalve ning nendega seotud inimõiguste tagamise järelevalve (vt FRA 3. arvamus).

Arvestades seda, et keerulisi tehisintellektisüsteemide on raske selgitada, peaks EL koos liikmesriikidega kaaluma suuniste koostamist, et toetada selles valdkonnas läbipaistvamalt tegutsemist. Selleks tuleks kasutada inimõiguste kaitse riiklike asutuste ning selles valdkonnas tegutsevate kodanikuühiskonna organisatsioonide ekspertide teadmisi.

Käesolevas kokkuvõttes esitatakse FRA aruande „Getting the future right – Artificial intelligence and fundamental rights in the EU“ (Toimigem tulevikus õigesti – tehisintellekt ja põhiõigused) peamised tulemused. Uuringu põhiaruanne on kättesaadav [FRA kodulehel](#).

EDENDAME JA KAITSEME TEIE PÕHIÕIGUSI KOGU ELis

FRA aruandes tehisintellekti ja põhiõiguste kohta tuuakse konkreetseid näiteid sellest, kuidas ELi ettevõtted ja avaliku sektori asutused kasutavad või püüavad kasutada tehisintellekti. Aruandes keskendutakse neljale põhivaldkonnale: sotsiaaltoetustele, ennetavale politseitööle, tervishoiuteenustele ja suunatud reklaamile. Aruandes käsitletakse võimalikke mõjusid meie põhiõigustele ning analüüsitakse, kuidas tehisintellektirakenduste kasutamisel ja arendamisel nende õigustega arvestatakse.

Ülevaates tutvustatakse uuringu põhiaruandes välja toodud peamisi järeldusi. Need võivad ELi ja liikmesriikide poliitikakujundajatel aidata edendada tehisintellekti põhiste vahendite kasutamist, austades inim- ja põhiõigusi.

FRA – EUROOPA LIIDU PÕHIÕIGUSTE AMET
Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viin – Austria
Tel +43 158030-0 – Faks +43 158030-699

fra.europa.eu

[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)
twitter.com/EURightsAgency
[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)

Euroopa Liidu
Väljaannete Talitus